

08.2019

ДАЛАЙ ЛАМА:
СИЛАТА НА
НАДЕЖДАТА

ЛЮСПЕНИЦИТЕ:
БРОНИРАНИ И
УЯЗВИМИ

NATIONAL GEOGRAPHIC

БЪЛГАРИЯ

РАЖДАНЕТО НА ЕВРОПА

ГЕНЕТИЧНИ ТЕСТОВЕ РАЗКРИВАТ,
ЧЕ СТАРИЯТ КОНТИНЕНТ ОТДАВНА Е
ТОПИЛНЯ НА РАЗЛИЧНИ ДРЕВНИ РОДОСЛОВИЯ

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG

ISSN 1312-6571

5.49 лв.

08 >

9 771312 657558

СЪДЪРЖАНИЕ

На корицата:

Маскарад на о-в Сардиния
пресъздава как човекът
се е наложил над
животните.

СНИМКА: РЕМИ БЕНАЛИ

СТАТИИ

Далай Лама – силата на надеждата

Шест десетилетия след бягството си от Тибет монахът в изгнание е оптимист за бъдещето на човечеството, въпреки че тибетците се тревожат какво ще се случи с народа им, когато Далай Лама почине.

ТЕКСТ: АН КЪРИ
СНИМКИ: САУМЯ ХАНДЕЛВАЛ
..... стр. 24

Кои са били първите европейци?

Нови генетични местове на останки от древни заселници разкриват, че Европа отдавна е топилия, смесила имигрантски родословия от Африка, Близкия изток и тревистите равнини на днешна Русия.

ТЕКСТ: АНДРЕЮ КЪРИ
СНИМКИ: РЕМИ БЕНАЛИ
..... стр. 44

Море накрай света

Едно от най-отдалечените места на планетата е и сред най-богатите на живот.

ТЕКСТ И СНИМКИ: ЕНРИК САЛА
..... стр. 64

▲ Люспеници в риск

Срамежливи и чувствителни, люспениците са сред най-контрабандираните бозайници на света (без хората).

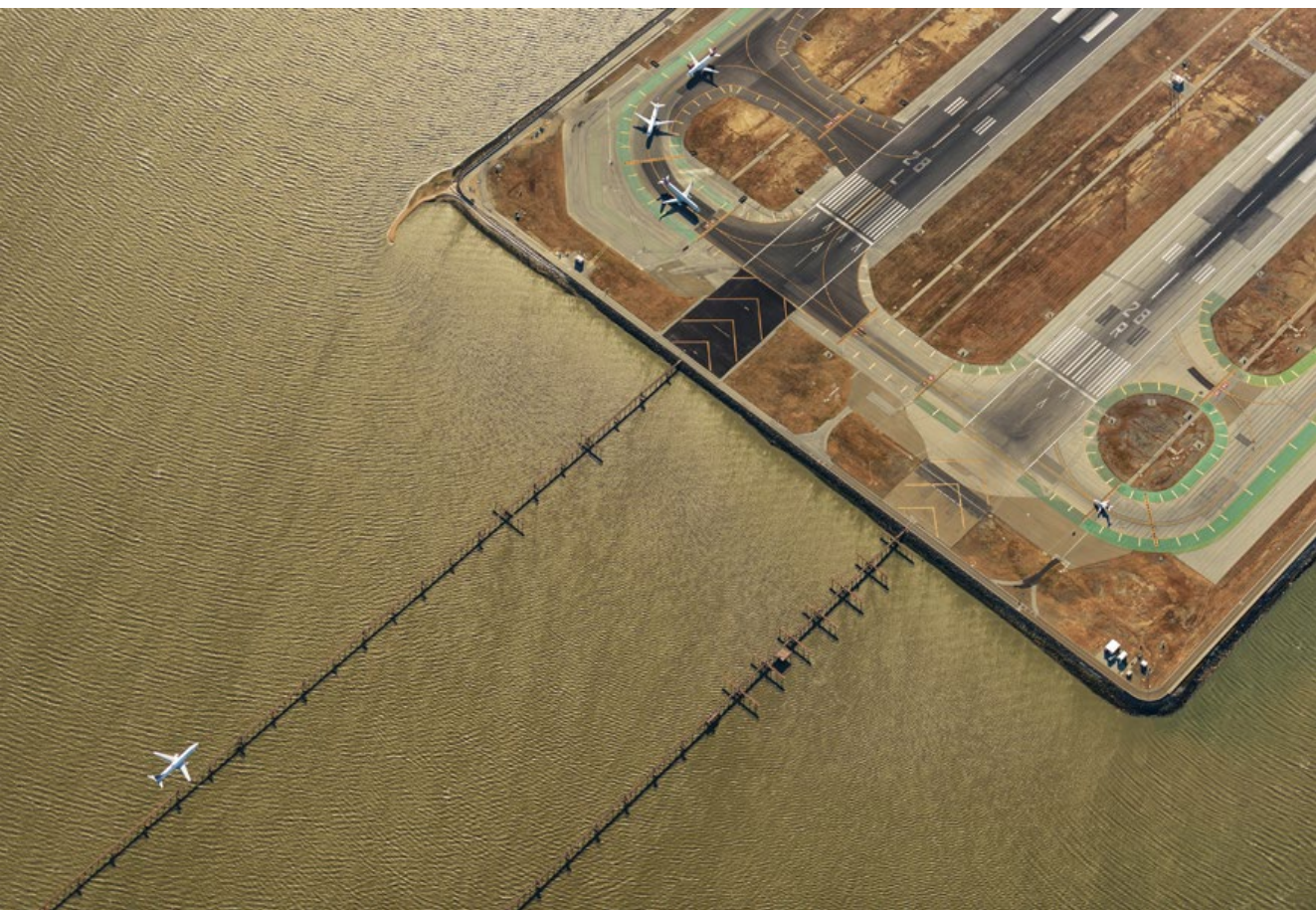
ТЕКСТ: РЕЙЧЪЛ БЕЙЛ
СНИМКИ: БРЕНТ СТИРТЪН
..... стр. 78

БЪЛГАРСКИ ФОТОГРАФ С ПРИЗ ОТ NG

ВЪПРЕКИ ЧЕ НАШАТА СТРАНА не влизаше в списъка на държавите, чиито граждани могат да участват в конкурса на NG за снимки от пътешествия 2019 г., една от наградените фотографии е на българин – Ясен Тодоров. Неговата снимка „Във века на авиацията“ (долу) е отличена с втора награда в категория „Градове“. Ясен Тодоров е гражданин на САЩ от български произход. Учил е в Музикалните училища в София и в Калифорния. Преподава в Държавния

университет в Сан Франсиско. Има професионален лиценз за пилот с над 3000 летателни часа и е пилот инструктор. „Като професор по цигулка и концертиращ артист се чувствам духовно извисен както на сцената, така и в небето. Вдъхновен съм от всестранно развити личности като Леонардо да Винчи, Йохан Себастиан Бах и Алберт Швайцер. Радвам се, че благодарение на музиката и фотографията имам възможност да споделям моя поглед отвисоко.“

На Международното летище в Сан Франсиско (МЛСФ) има четири писти. Това е необичаен поглед към подхода за кацане на писти 28 лява и дясна. Мечтаех да документирам движението на МЛСФ и си издействах разрешение да прелетя директно над него. Беше много ветровит ден. Вятърът на МЛСФ беше със скорост 60–70 км/час, което означаваше комплициран полет и беше много по-трудно да контролирам самолета, докато снимах. Полетът си беше цяло предизвикателство, но беше толкова възвущ, че няколко нощи не можах да спя.

A photograph of a room with floral curtains, a wooden chair, and a person in a red robe. The person is sitting in a brown leather armchair on the right side of the frame, wearing a red robe. A wooden chair with a woven seat is in the center. The background is a wall with floral curtains. A small electronic device is mounted on the wall to the right of the chair.

ШЕСТ ДЕСЕТИЛЕТИЯ СЛЕД БЯГСТВОТО СИ ОТ
ТИБЕТ МОНАХЪТ В ИЗГНАНИЕ Е ОПТИМИСТ ЗА
ЧОВЕЧЕСТВОТО, ВЪПРЕКИ ЧЕ НАРОДЪТ МУ
СЕ ТРЕВОЖИ ЗА ЖИВОТА БЕЗ НЕГО

Далай Лама: силата на надеждата

ТЕКСТ: АН КЪРИ
СНИМКИ: САУМЯ ХАНДЕЛВАЛ

„Не прекъсвайте молитвите му“ — шепнат тибетските монаси, преди да отворят портите към вътрешното светилище на Далай Лама, където той медитира по 3—4 часа всяка сутрин, преди зазоряване.

Вътре в изгнаническия палат на Далай Лама в Дхарамсала, Индия, ни ескортират до личните му покои. Единствената светлина идва от прозорците. Виждаме онези същите Хималаи, които е прекосил откъм Тибет преди 60 години, когато като млад духовен и политически водач избягал поради подозрения, че китайците се готвят да го арестуват.

Мястото е скромно мебелирано. В другия край на стаята седи Далай Лама, неподвижен, мълчалив, кръстосал крака в масивен стол.

Леко пристъпваме напред, за да документираме тази рядка гледка от личния свят на Негово Светейшество 14-ия Далай Лама, възплъщение на будисткия бодхисатва на състраданието, когато очите му внезапно се отварят.

„Здравейте, здравейте“ – казва с усмивка.

Той кимва. Според тибетския протокол това е моментът, в който трябва да събереш длани като за молитва и да сведеш глава пред него точно докато той прави същото пред теб. Тъй като не съм нито будистка, нито тибетка, аз се покланям непохватно и често вдигам глава твърде рано, точно когато Негово Светейшество се привежда, за да се опита да докосне с челото си моето

През август 2018 г. Далай Лама се среща с тибетци в Дхарамсала. Тибетските будисти вярват, че той е възплъщение на божеството Авалокитешвара, бодхисатвата на състраданието, и се редят на опашка, за да му разкажат мъките си и да поискат благословия.

чело в традиционен жест на приятелство и уважение.

Неловко е също и че при предишни срещи през годините съм се здрависвала с него и дори съм го прегръщала, без да се замисля, което е карало помощниците му да вдигнат вежди. Затова този път съм решена да направя нещата както трябва. Но докато пристъпвам напред, за да се поклоня, Далай Лама, с искра в очите, се пресяга да поеме дясната ми ръка и се здрависва с мен, докато бавно ме придърпва по-близо, за да могат челата ни в крайна сметка да се докоснат. После се засмива.

Далай Лама обикновено отхвърля формалностите. Въпреки че тибетските будисти го почитат като свято същество, той казва: „Аз съм един обикновен будистки монах“.

Когато се срещнете с него, често той веднага прави нещо, с което да внуши, че никакви стени не го делят от вас, нито пък което и да било човешко същество от друго.

Ако сте плешив, той може да докосне темето ви и собственото си обръснато теме едновременно и да се засмее щастливо.

Понякога слага ръката си върху вашата за миг и се вглежда настоятелно в очите ви, а по лицето му се разлива блажена усмивка. Често се усмихва.

За хората е трудно да не отвърнат на усмивката му.

Вече на осемдесет и няколко, Далай Лама говори искрено за миналото и бъдещето си в подробно интервю, засягайки темата за епичното си бягство, отношенията си с китайските власти, възгледите си за

Въздигане и изгнание

1940 г. В деня на въздигането му като духовен водач на Тибет (22 февруари 1940 г.) 14-ият Далай Лама е носен в златен паланкин. Роден през 1935 г. в тибетско семейство на земеделци, младият Лхамо Тхонгуп бил признат за последното въплъщение на Далай Лама, когато бил на по-малко от 3 години.

1954 г. Далай Лама отново е въздигнат на трона на 15 години, този път като политически водач на народа си, когато китайците нахлуват в Тибет през 1950 г. След четири години той се среща с Мао Дзедун в Пекин, за да води преговори за мир и независимост на Тибет. Срещнали се поне 10 пъти, но не постигнали съгласие.

1959 г. След неуспешно въстание против китайската окупация и притеснения, че Далай Лама (третият отгясно, на бял кон) ще бъде арестуван, тибетски бойци за свобода бягат през Хималаите към Индия на мисия да спасят живота му, преследвани от китайската армия.

противоречията на времето, в което живеем, как се справя с остаряването и защо има основания за надежда относно бъдещето на човечеството.

В ШЕСТТЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ след бягството му Далай Лама е пътувал до над 60 страни в опит да опази тибетската култура, религия и идентичност. Лекотата, с която се свързва с другите на чисто човешко ниво, е една от причините да е дълбоко почитан в много краища на света, въпреки че някога малцина извън Тибет го разбирали. Там, високо в неговото царство на Покрива на света, тибетците се просвали на земята само ако го зърнели, тъй като вярвали, че е превъплъщението на 13 предишни Далай Лама от поредица, датираща от XV в.

Бил само на две годинки, когато издирваща група от висши монаси последвала поличбите до дома на семейството му в малко земеделско селище през 1937 г. Щом му показали редица предмети, казали те, детето правилно избрало тези, които принадлежали

на предишния Далай Лама, включително бастун и броеница. Момчето изглежда дори разпознало монасите, наричайки единия от тях по име. Когато преминал успешно още проверки, го взели на тримесечно пътуване през „великански планини, обграждащи безкрайни равнини“, за да стигне до тибетската столица Лхаса, където го посрещнали „безбройни тълпи“, преди да бъде тържествено въздигнат на „огромния, украсен със скъпоценности“ Львски трон като Духовен водач на Тибет. Бил четиригодишен.

Съдбата му била променена от Мао Дзедун, чиито сили нахлули в Тибет през 1950 г., една година след комунистическата революция, създала Китайската народна република. Тибет бил неподготвен да се отбранява срещу десетките хиляди китайски войници, настъпващи към Лхаса. Тибетското правителство извело Далай Лама от града, но той се разтревожил какво ще се случи с народа му и решил да се върне с надеждата да преговаря за мир.

Бил на 19, когато се срещнал лице в лице с председателя Мао в Пекин. Днес,

Деца се строят
отвън за сутрешен
сбор в Тибетското
детско селце в Дха-
рамсала. Далай Лама е
окуражавал младите
хора да тренират
ума си и да презърнат
състраданието, за да
могат да сътворят
„по-щастлив век“.

Делек Вангмо, която избягала от Тибет пеша, е монахиня и учителка в Долма Линг. Центърът за монахини, официално създаден от Далай Лама близо до Дхарамсала през 2005 г., осигурява будистко образование за момичета и жени от всякакви традиции. Тук живеят около 250 монахини.

граничните проходи и изпратили спешно войски да го догонят. Един китайски редовен патрул едва не го заловил в нощта, когато избягал, докато прекосявал р. Лхаса.

Очите на Далай Лама се разширяват леко, когато си спомня за този момент. Народно-освободителната армия била точно на другия бряг на реката, бил толкова близо до постовите, че „можехме да разговаряме“ – казва той. „През зимата нивото на реката е ниско. Много, много сериозна опасност. Някак си избягахме. Оцеляхме.“

След 14-дневна борба с вихрушките и поройните дъждове и борейки се със страха и изтощението, Далай Лама прекосил границата с Индия на 31 март 1959 г. – „към свободата“, както казва той. На 23 години той бил посрещнат като бежанец от премиера Джавахарлал Неру и започнал живота си в изгнание. Но трагедията едва сега започвала.

В ЛХАСА, два дни след бягството, китайските войски бомбардирали летния му дворец и открили картечен огън срещу

многохилядната тълпа. „Към 1976 г. тибетското културно и религиозно наследство, включително почти всички манастири, е сведено до руини“ – докладвала Международната комисия на юристите през 1997 г. „Убити са десетки, ако не и стотици хиляди тибетци.“ Изгаряли се будистки текстове. Накрая надвиснала заплаха и над самия тибетски език, а всеки, заловен със снимка на Далай Лама, можел да бъде арестуван.

Всичко това довело до такова отчаяние в Тибет, че през 2011 г. започнала вълна от самозапалвания.

Заличаването на идентичността на тибетците е „напълно погрешно“, казва Далай Лама, повишавайки глас. „Не могат да правят това. Трябва да уважават тибетската култура.“

Въпреки болката да наблюдава отдалеч какво се случва в Тибет, той упорито отказвал да насърчава насилието. На въпроса как е възможно да не реагира с гняв и горчивина, той обяснява, че тибетските монаси „са обучени според традицията Наланда и... ставаме

Три Вълни имигранти заселили праисторическа Европа. Последните, преди около 5000 години, били т.нар. ямници – конни пастори на добитък от Русия, които издигали големи надгробни могили като тази при Жабал в Сърбия.

ПРОЕКТ „ДУНАВСКИЯТ
МАРШРУТ НА ЯМНАТА
КУЛТУРА“, НАЦИОНАЛЕН
НАУЧЕН ЦЕНТЪР, ПОЛША

КОИ СА БИЛИ ПЪРВИТЕ ЕВРОПЕЙЦИ?

НОВИ ГЕНЕТИЧНИ ТЕСТОВЕ НА ОСТАНКИ ОТ ДРЕВНИ
ЗАСЕЛНИЦИ РАЗКРИВАТ, ЧЕ ЕВРОПА ОТДАВНА
Е ТОПИЛНЯ, СМЕСИЛА ИМИГРАНТСКИ РОДОСЛОВИЯ
ОТ АФРИКА, БЛИЗКИЯ ИЗТОК И ТРЕВИСТИТЕ РАВНИНИ
НА ДНЕСНА РУСИЯ.

ТЕКСТ: АНДРЮ КЪРИ
СНИМКИ: РЕМИ БЕНАЛИ

И

ИДЕЯТА, ЧЕ НЯКОГА Е ИМАЛО „чисти“ популации от праисторически европейци, съществуващи още от времето на мамутите, е вдъхновявала идеологии много преди нацистите. Отдавна подклажда белия расизъм, а през последните години подхранва страхове относно влиянието на имигрантите: страхове, които заплашват да разкъсат Европейския съюз и разбунват политиката в САЩ. ¶ Понастоящем учените предоставят нови отговори на въпроса кои всъщност са европейците и откъде са дошли. Откритията им навеждат на мисълта, че континентът представлява топилия още от ледниковия период. Днешните европейци от която и да било страна представляват различни смесици от древни родословия, произхождащи от Африка, Близкия изток и руските степи. ¶ Данните идват от археологическите находки, от анализите на древни зъби и кости и от лингвистиката. Но на първо място се нарежда новата област на палеогенетиката. През последното десетилетие стана възможно да се секвенират

целите геноми на хора, които са живели преди десетки хилядолетия. Технологичният напредък само през последните няколко години позволи това да се прави евтино и ефективно; днес добре запазена част от скелет може да бъде секвенирана срещу ок. 500 долара.

Резултатът беше взрив от нова информация, която преобразява археологията. Само през 2018 г. бяха определени геномите на повече от хиляда праисторически хора, повечето въз основа на кости, открити преди години.

Анализът на древни геноми предоставя еквивалента на достъпните днес комплекти за персонален ДНК тест, само че по отношение на хора, починали много преди човешкият род да изобрети писмеността, колелото и керамиката. Въз основа на стотни части от грама материал от кост или зъб може да се определи всичко – от цвета на косата и очите до неспособността да се усвоява мляко. Резултатите разкриват улики относно идентичността и произхода на прадедите на древните хора – съответно за древните миграции.

Вече изглежда ясно, че три основни придвижвания на хора са оформили хода на европейската праистория. Имигрантите донесли със себе си изкуство и музика, земеделие и градове, одомашнени коне и колелото. Те въвели индоевропейските езици, които днес се говорят из по-голямата част на континента. Може би дори донесли чумата. Последните основни участници в генетичния облик на Западна и Централна Европа пристигнали от руските степи. Науката показва, че Европа е континент на имигранти и винаги е била. „Хората, които живеят тук днес, не са наследници на

В Швеция древни скални релефи (погосилени със съвременна червена боя) са отзвук от породе-ните от мигрантите културни промени – като се започне с ловците и събира-чите, които присти-нали от Африка през ледниковия период и последвали на север отдръпването на ле-дниците. Тяхната ДНК все още преобладава, особено в южните прибалтийски страни.

ТАНУМШЕДЕ, СВЕТОВНО НАСЛЕДСТВО НА ЮНЕСКО

хората, които са живели тук много отдавна – казва палеогенетикът Дейвид Райх. – Това не са автохтонни народи – всеки, който се позовава на расовата чистота, се сблъсква с безсъдържателността на тази идея.“

ПЪРВАТА ВЪЛНА

ПРЕСЕЛНИЦИ ОТ АФРИКА

ПРЕДИ 32 ГОДИНИ изследването на ДНК на живи хора помогна да се установи, че всички хора извън Африка са произлезли от прадеди, които напуснали въпросния континент преди повече от 60 000 години. Преди около 45 000 години тези първи модерни хора навлезли в Европа, след като намерили път нагоре през Близкия изток. Собствената им ДНК показва, че са имали тъмна кожа и може би светли очи.

По онова време Европа била негостоприемно място. Части от континента били покрити с ледени щитове с дебелина километър и половина. Където имало достатъчно топлина, имало и диви животни. Имало и други хора: неандерталците, чиито пък прадеди напуснали Африка стотици хиляди години по-рано.

Първите модерни европейци се препитавали от лов и събиране на малки номадски групи. Следвали реките, като проникнали по Дунав от вливането му в Черно море дълбоко навътре в Централна и Западна Европа. В продължение на хилядолетия влиянието им било слабо. Тяхната ДНК показва, че се смесили с неандерталците – които изчезнали в рамките на следващите 5000 години. Около 2% от генома на типичния европейец днес се състои от неандерталска ДНК. Типичният африканец няма такава.

Тъй като Европа била в плен на ледниковия период, модерните хора се придържали към свободния от лед юг и се адаптирали

към студения климат. Преди около 27 000 години може би са били едва няколко хиляди. Прехранвали се с големи бозайници. В пещерите, където намирали подслон, оставили забележителни рисувани и релефни изображения на плячката си.

Преди около 14 500 години, когато Европа започнала да се затопля, хората последвали на север отдръпването на ледниците. През последващите хилядолетия създали по-съвършени каменни сечива и уседнали в малки села. Археолозите наричат този период мезолит – средна каменна епоха.

През 60-те години на XX в. сръбски археолози открили мезолитно

рибарско село, закътано на един завой на Дунава. Наречен Лепенски вир, обектът представлявал сложно селище, което приютявало може би стотина души и се появило преди приблизително 9000 години.

Откритите в Лепенски вир кости показвали, че хората до голяма степен зависели от рибата в реката. „Рибата съставлявала 70% от менюто им – казва Владимир Нойкович, директор на обекта. – Живели тук близо 2000 години, преди земеделците да ги прогонят.“

ВТОРАТА ВЪЛНА

ПРЕСЕЛНИЦИ ОТ АНАТОЛИЯ

КОНИЙСКАТА РАВНИНА в Централна Анатолия е житницата на днешна Турция. Археологът Дъглас Беърд обяснява, че е била дом на селски стопани още от първите дни на земеделието. Той разкопава праисторическо село, наречено Бонджуклу. Тук преди около 10 300 години, в самото начало на неолитния период, хората започнали да засяват древни видове пшеница.

В рамките на хиляда години неолитната революция, както я наричат, се разпространила на север през Анатолия и в Югоизточна

по-близки до автохтонното американско население, отколкото до неолитните европейски земеделци. Това задълбочило загадката около тяхната идентичност.

ТРЕТАТА ВЪЛНА

ПРЕСЕЛНИЦИ ОТ СТЕПИТЕ

ЕДНА ЯСНА ОКТОМВРИЙСКА СУТРИН край сръбското градче Жабал полският археолог Пьотр Влодарчак и колегите му зави-ват с пикапа към могила, издигната преди 4700 години. В равнините покрай Дунава подобни могили – 30 м в диаметър и 3 м високи – са единствените ориентири.

Застанал отгоре ѝ, той отмахва платнището, за да ни покаже какво има отдолу – правоъгълна камера, съдържаща скелета на вожд, положен по гръб със свити колене.

„Около 2800 г. пр.Хр. настъпила промяна в погребалните обичаи – казва Влодарчак и се привежда над скелета. – Хората масово издигали могили, подчертавайки индивидуалността на отделния човек, ролята на мъжа и оръжията. Това било нещо ново за Европа.“

Не било новост обаче на 1300 км на изток. В днешните степи на Русия и Източна Украйна група номади, наричани „ямници“ (носители на т.нар. ямна култура) – едни от първите хора на света, яхнали коне, – били усвоили колелото и конструирали покрити каруци, с които следвали стадата добитък през тревистите равнини. Създали малко постоянни селища, само че погребвали знатните си мъже с бронзови и сребърни украшения в огромни надгробни могили, които все още са осеяли степите.

Археологическите разкопки показват, че около 2800 г. пр.Хр. „ямниците“ тръгнали на запад, може би в търсене на по-зелени пасища. Могилата на Влодарчак край Жабал е най-западният гроб на „ямник“, откриван до момента. Но Райх и други твърдят, че генетичните данни показват,

че много от носителите на културата на шнуровата керамика били до голяма степен техни потомци. Подобно на техните скелети, „ямниците“ също имали далечно родство с американските индианци, чиито прадеди произхождали от Сибир далеч на изток.

В рамките на няколко века други хора с голямо количество „ямна“ ДНК проникнали чак до Британските острови. В Британия и на някои други места почти никой от земеделците, които вече живеели в Европа, не оцелял от нашествието от изток. В днешна Германия „има между 70 и може

би 100% заместване на местното население – казва Райх. – Преди 4500 години се случило нещо много драматично.“

Към този момент земеделците процъфтявали в Европа вече от хилядолетия. Те се заселили от България чак до Ирландия, често в сложни селища, приютяващи стотици или дори хиляди хора. Според изчисленията на археолога Фолкер Хейд през 3000 г. пр.Хр. в Европа живеели може би 7 млн. души. В Британия неолитните хора изграждали Стоунхендж.

На мнозина археолози идеята, че в рамките на няколко века група номади биха могли да изместят подобна утвърдена цивилизация, изглежда неправдоподобна. „Как по дяволите тези разединени пасторални групи са успели да съборят укрепналото неолитно общество, дори да са имали коне и да са били добри воини?“ – пита археологът Кристиан Кристиансен.

Данни по въпроса идват от зъбите на 101 души, които живеели в степите и по-на запад в Европа по времето, когато „ямниците“ започнали миграцията си от изток. В седем от пробите освен човешка ДНК генетиците открили и ДНК на ранна форма на *Yersinia pestis* – чумния микроб, който през XIV в. изтребил приблизително половината европейци.

За разлика от Черната чума, чиито преносители били бълхите, този ранен вариант изглежда се прехвърлял от човек на човек. Очевидно степните номади били живели с болестта векове наред и може би били развили имунитет или резистентност – също както европейците, които колонизирали

По време на годишния карнавал в с. Отана на италианския остров Сардиния маскирани фигури пресъздават как човекът се е наложил над животните – тема, която датира от ранната епоха на одомашняването. Гените на първите европейски земеделци все още доминират в ДНК на днешните сардинци.

ЕДНО

МОРЕ

An underwater photograph showing numerous jellyfish swimming in clear blue water. Large, dark, leafy seaweed structures are visible on the left and right sides of the frame. The jellyfish are mostly transparent with prominent white or yellowish internal structures, including a central cross-like pattern. The lighting is bright, creating a serene and ethereal atmosphere.

ЕДНО ОТ НАЙ-ОТДАЛЕЧЕНИТЕ МЕСТА НА ПЛАНЕТАТА
Е И СРЕД НАЙ-БОГАТИТЕ НА ЖИВОТ.

АРЖЕНТИНА СМЯТА ДА ГО ЗАПАЗИ ТАКОВА.

ТЕКСТ И СНИМКИ: ЕНРИК САЛА

НАКРАЙ

СВЕТА

Патагонски мор-
ски лъвове (*Otaria
flavescens*) се събират
в морския резерват
„Франсиско Колоане“
в чилийските фиорди.
Паркът осигурява убе-
жище и за гърбатите
китове, за да си почи-
ват и да се хранят,
докато мигрират еже-
годно между колумбий-
ското крайбрежие и
водите на Патагония.

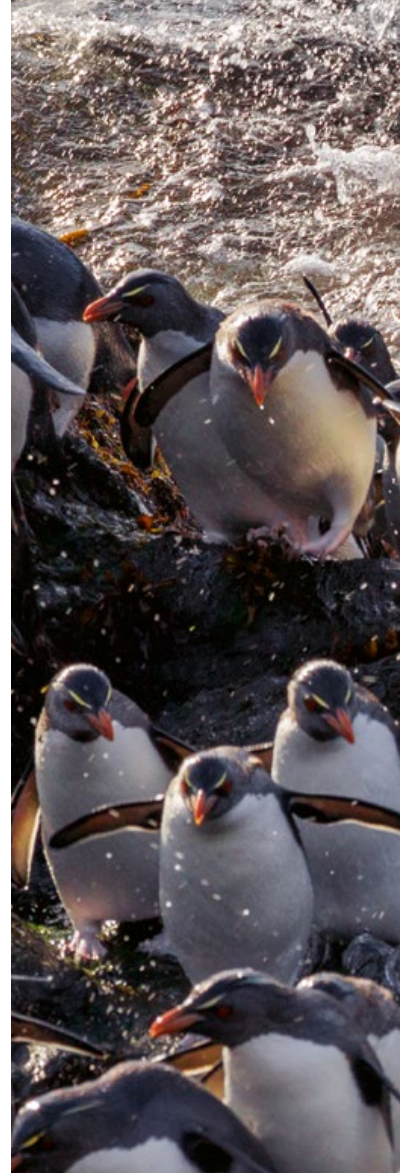

Заливът Тетис, близо до самия край на Огнена земя, е почти най- южната точка на Америките, до която човек може да достигне.

Малцина го правят. В един хладен, облачен ден през февруари 2018 г. спуснахме надуваема лодка от нашия кораб „Ханс Експлорър“ и изманиврирахме през Тетис до брега, като внимавахме да избягваме дебелия килем от келп и пясъчните плитчини, които се появяваха при отлив.

Бях там като ръководител на експедицията на *National Geographic* „Девствени морета“, в сътрудничество с аржентинското правителство, регионалното правителство на Огнена земя и Форума за опазване на Патагонско море. С мен беше старият ми приятел и колега Клаудио Кампания, съосновател на форума през 2004 г., който беше посветил живота си на изучаването и опазването на морските бозайници на Аржентина. Целта ни беше да съберем научна информация

Изскачайки като стрела от прибой, мъжки патагонски морски лъв захапва южен качулат пингвин (*Eudyptes chrysocome*) край о-в Естагос. Южните качулати пингвини се осмеляват да плуват навътре, за да ловят риба, на групи от стотици индивиди. Числеността помага на повечето от тях.

и да продуцираме филм, който да постави основите за нов защитен морски резерват във водите на Аржентина.

Създаването на такива резервати – национални паркове в морето – е делото на живота ми. През последното десетилетие екипът ни от „Девствени морета“ си е партнирал с местни сътрудници, за да помогне на правителствата да защитят над 5 млн. кв.км океан от риболов и други заплахи. Експедициите ни са ни водили да се гмуркаме по целия свят – от кораловите острови в огромния Тихи океан до замръзналите арктически архипелази.

Този филм беше подпомогнат от дарители от „Девствени морета“ и Кампания за природата „Вис“, която работи заедно с NGS и други в световен мащаб, за да подпомогне защитаването на 30% от планетата до 2030 г.

Експедицията до самия край на Огнена земя беше особено важна за мен – не само заради това, което можехме да постигнем, но и заради личната ми връзка с мястото. През 1973 г. Пол Дейтън, моят приятел и научен ментор, проведе революционно изследване тук. Борейки се смело с полярните ветрове, градушки и сняг, Пол и другарите му се гмуркали из залива Тетис и край о-в Естадос на изток от там. Измерили и преброили гигантските келпови водорасли и безгръбначните, живеещи под балдахина на гората от келп. Никой не бил проучвал тези подводни местообитания и част от мисията ни беше да повторим отново проучванията на Пол. Виждал съм лично драматичните промени в други части на океаните, причинени от прекомерния риболов и климатичните промени,

Срамежливи, потайни, заstraшени от изчезване

ЛЮСПЕНИЦИТЕ, ВИСОКО ЦЕНЕНИ
ОТ ТРАДИЦИОННАТА КИТАЙСКА МЕДИЦИНА,
СА СРЕД НАЙ-КОНТРАБАНДИРАНИТЕ БОЗАЙНИЦИ НА СВЕТА

ТЕКСТ: РЕЙЧЪЛ БЕЙЛ СНИМКИ: БРЕНТ СТИРТЪН

Степният люспеник Тамуда си търси Вечеря от мравки и термити в център за рехабилитация в Зимбабве. Бил спасен от незаконни търговци на диви животни, които вероятно щели да контрабандират люспите му в Азия, за да се използват в традиционната медицина.

Голям е колкото кученце и е покрит с люспи.

Тамуда е опънал опашка успоредно на земята, за да пази равновесие, и с протегнатите пред тялото му малки ръчички прилича на тиранозавър.

Гледачът внимателно насочва младия люспеник към землена могила, която започва да разкопава с кирка. „Виж – поощрява той Тамуда, – мравки.“ Тамуда схваща и започва да се храни, като опипва дупките с дългия почти колкото тялото му език, а ноктите му имитират кирката.

След като похапва няколко минути, е време да продължат. Тамуда се примъква малко по-нататък. Гледачът му показва нов мравуняк, но люспеникът не проявява интерес. Катурва се на една страна като пеленаче, което се кани да се разреве. Увива тялото си около обувката на гледача, който се навежда и нежно се опитва да го махне. Само че Тамуда иска внимание.

Поглежда към лицето на своя човек и се протяга нагоре с молба да го вземат на ръце. От гледача се очаква да бъде строг – предполага се, че учи Тамуда да се грижи сам за себе си, но молбата е неустоима. Подобно на всяка добра майка люспеник, той вдига Тамуда и го гушва.

В спасителния център на фондацията „Tuku Haiyu“ в Зимбабве всеки люспеник – на снимката е Тамуда – си има гледач. Люспениците силно се привързват към „своите“ хора, които им помагат да се научат да се хранят с мравки и термити. Спасен като бебе, Тамуда бил инатлив и пакостлив – казват гледачите му.

Урокът на Тамуда се провежда във фондацията „Тики Хайуд“ – спасителен център край Хараре в Зимбабве, където се възстановяват люспениците, спасени от контрабандата от Лайза Хайуд и нейния екип, които от 2012 г. насам са освободили над 180 люспеника.

Младите люспеници обичат да са нависоко. Докато станат на няколко месеца, майките им ги носят на гърба си, така че малките да наблюдават и да се учат на поведение. Вероятно и Тамуда е прекарвал

повечето си време там, преди браконieri да отвлекат него и майка му от дивата природа. Когато майката люспеник се уплаши, тя се свива на кълбо, за да предпази мекото си мъхнато коремче и своето бебе с люспестата си броня. Тази защита върши работа срещу лъвови, но е може би най-лошото възможно нещо, когато хищникът е човек и просто може да те вдигне с голи ръце.

Тамуда и майка му пристигнали в спасителния център в началото на 2017 г. Полицай от зимбабвийски граничен патрул заловил мъж от Мозамбик, който се опитвал за проникне в страната, носейки животните в торба. Според организацията „Трафик“, която следи търговията с диви

 Националното географско дружество – организация с идеална цел – допринесе за финансирането на тази статия.

Да поддържаш живи люспеници в плен е титанична задача. В допълнение към уникалното им меню те изискват специални грижи, тъй като са предразположени към язви на стомаха и пневмония, обикновено предизвикани от стрес. През 2016 г. шест зоопарка и една организация с идеална цел в САЩ внесли от Того 46 люспеника с цел да изучават животните в контролирана среда и да създадат самодостатъчна популация. Към началото на март 16 бяха мъртви.

Н Е Е ТРУДНО ДА НАМЕРИШ люспеници в Камерун. Продават се на откритите пазари за дивечово месо, където лежат мъртви редом с маймуни и питони. Предлагат се и покрай пътя.

Толкова обичайна гледка са, че си мислиш: колко да са близо до изчезването?

Отговорът е, че на първо място нямаме особена представа колко са всъщност. Трудни са за броене – срамежливи нощни самотници. Но от данните, натрупани от „Трафик“ и други неправителствени организации, е ясно, че биват консумирани и изнасяни в тревожно големи количества от Камерун и други страни в Западна и Централна Африка.

Миналото лято двамата с фотографа Брент Сиртгън отидохме в Камерун и се обадохме на Анджелиа Йънг – южноафриканка, която живееше в столицата Яунде със своя съпруг и трите им деца и организираше откриването на първия спасителен център за люспеници в Камерун. Заведе ни в ресторант в кв. „Бастос“. Подаде ни менюто. В него – над кускуса, бананите за готвене и зеления фасул – присъстваха бодливо свинче, антилопа и люспеник.

Менюто било обичайното за всички ресторанти в града – каза Йънг. Дивечовото месо е популярно в Камерун, където мнозина го предпочитат пред месото от домашни животни. По-рано бяхме посетили пазара в провинциално градче, където млада жена приготвяше ястие от люспеник за продан. Попитах я защо го готви.

„Защо не? – отговори тя. – Вкусно е.“

Не си поръчахме люспеник (в Камерун е незаконно да се ловуват, продават и купуват люспеници), но бяхме любопитни дали ресторантът има в наличност. Готвачът с радост откликна и ни донесе на поднос тава с малки сиви замразени телца.

Йънг ни покани в дома си, който – подобно на другите къщи по улицата – беше ограден с висока и дебела стена от съображения за сигурност. Докато паркирахме, видях момче с ученическа униформа – Нейтън, сина на Йънг – да разхожда нещо, което ми заприлича на куче. Осветяваше с фенерче пространството между бордюра и стената на съседите, като наглеждаше домашния си любимец.

Приближих се и осъзнах, че не става дума за кученце, а за люспеник. Малкото създание душеше, сумтеше и чоплеше пръстта в търсене на мравки. Отзад плътнo ги следваше гледач на люспеници, който отговаряше за извеждането и наглеждаше и животното, и момчето. Люспеникът беше един от малкото,

Във Виетнам шесто поколение традиционен лечител демонстрира как приготвя билки, за да ги смеси със сушените люспи от люспеник, които жена му стрива. Смята се, че люспите помагат при най-различни болести, но тези твърдения не почиват на научни доказателства.

които Йънг беше спасила и за чието възстановяване се грижеше в къщата си. Тя ни запозна с осемгодишния Нейтън и му каза, че ще отидем до бакалията зад ъгъла, за да купим праз. Оставихме люспеника под бдителния поглед на гледача и по пътя момчето ни разказа колко много обича люспеници и колко е щастлив, че може да им помогне. Очевидно се гордееше с майка си.

Край външната сергия имаше неколцина мъже и жени китайци, които вечеряха. Поздравиха ни на френски с широки усмивки. Докато се въртахме над листните зеленчуци, Йънг леко кимна с брадичка наляво към фризера. Отгоре му бяха подредени да съхнат няколко десетки люспи от люспеник. Йънг

и Нейтън купиха праз и други зеленчуци, докато аз се замотах наоколо, за да разгледам по-добре люспите, което не беше трудно – не бяха скрити.

„Разбира се, че гледката е шокираща – пише го на лицето ти – каза по-късно Йънг. – На тях обаче въобще не им прави впечатление.“

ПРЕДСТОИ В КАМЕРУН да бъде вкарана контрабандно голяма пратка люспи – това ни казаха по време на нашето посещение следователи от НПО „Последната човекоподобна маймуна“.

Така и стана – непосредствено след като си заминах от страната, полицията и

Ловец от индонезийско село казва, че всяка седмица доставя люспеници в гр. Сурабая. Люспениците са защитени от националните закони на страните, които обитават, а международната търговия с тях е забранена. Въпреки това браконьерството и трафикът излагат на огромен риск оцеляването им.